

UNIwersYTET WARSZAWSKI

Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych

Rok akademicki 2017/2018, semestr zimowy

Zakres problemowy konwersatorium

SOCJOTECHNIKA POLITYCZNA

Wykładowca: prof. dr hab. Mirosław KARWAT, Zakład Filozofii i Teorii Polityki INP UW

Podręcznik: M. Karwat, *Podstawy socjotechniki. Dla politologów, polityków i nie tylko*, wyd. DIFIN, Warszawa 2014.

Rozszerzony wykaz literatury: zawarty w podręczniku, w zakończeniu kolejnych rozdziałów.

1. Prakseologiczne podejście do działania ludzkiego

Prakseologia jako uniwersalna nauka o warunkach sprawności i efektywności działania ludzkiego.

Atrybuty działania i działania *społecznego*: cel, środki, kalkulacje, określony sposób posłużenia się rozporządzanymi środkami.

Pojęcie efektywności. Syndrom kryteriów efektywności: skuteczność, sprawność działania, użyteczność, jakość i trwałość rezultatów, ekonomiczność (oszczędność, wydajność, opłacalność). Przewidywalność działań. Optymalność decyzji i działań.

Bariery efektywności: ekonomiczne (stan zasobów), organizacyjne, komunikacyjne (kulturowe, mentalne).

Działania techniczne (oddziaływanie na przedmioty, wymagające jedynie opanowania technologii przetwarzania lub wytwarzania) a działania kulturowe, zwłaszcza konwencjonalno-symboliczne (uzależnione w efektach od odpowiedniego zrozumienia i reakcji innych ludzi).

Socjotechnika jako konkretyzacja prakseologii.

2. Technika, psychotechnika, socjotechnika

Status socjotechniki jako „techniki działania społecznego”.

Dosłowne i metaforyczne znaczenie słowa ‘technika’. Technika jako system reguł technologicznych, określających warunki i sposoby wytwarzania, przetwarzania i użytkowania dóbr materialnych – środków produkcji lub środków konsumpcji. Technika jako sprawny (zręczny) sposób działania w jakiegokolwiek dziedzinie oparty na skodyfikowanych regułach i wymaganiach.

Intymny, kameralny i publiczny zasięg oddziaływań. Specyfika oddziaływań w skali mikro- i makrospołecznej (mikroprakseologia, makroprakseologia).

Psychotechnika jako metodyka zindywidualizowanych oddziaływań na psychikę jednostek (procesy poznawcze, emocje, odruchy itd.) oraz na atmosferę w małych zespołach ludzkich.

Socjotechnika jako metodyka zmasowanego i zuniformizowanego oddziaływania na układy społeczne, wielkie wspólnoty i grupy społeczne, kategorie socjalno-demograficzne oraz jednostki w rolach społecznych.

Zespolenie i przeplatanie repertuaru psychotechniki oraz socjotechniki w oddziaływaniach publicznych (np. w retoryce, propagandzie, reklamie).

I. WPLYW, STEROWANIE, OPÓR

3. Istota i rodzaje wpływu

Relacjonalne ujęcie wpływu – inspiracje fizyczne. Wpływ jako wielkość bilansowa. Różnica sił (potencjałów stron).

Klasyczne definicje wpływu. Wpływ jako oddziaływanie jednostronne lub dwustronne-asymetryczne (przewaga jednej ze stron zwięziona całkowitą lub częściową realizacją jej celów).

Statyczne pojęcie wpływu: zdolność nakłonienia innych do postępowania (zachowań i czynów) zgodnego z naszą wolą (oczekiwaniemi, wymaganiami, zamiarami), do realizacji naszych celów, do posłuchu lub poparcia. *Dynamiczne* ujęcie wpływu: zdolność spowodowania zmian w cudzych zamiarach, zachowaniach i czynach, ewentualnie również w sposobie myślenia – w wyobrażeniach i dążeniach.

Intencjonalne rozumienie wpływu (oddziaływanie w określonym celu). Wpływ komunikacyjny, w tym „ergatywny” (komunikowanie oczekiwań, wymagań, żądań, nakazów, zakazów). Wyróżniki wpływu społecznego.

Wpływ powierzchowny i doraźny: oddziaływanie na zachowania w przejściowych sytuacjach społecznych. Wpływ głębszy, dalekosiężny i trwałe: zdolność spowodowania i utrwalenia zmian w postawach ludzkich.

4. Wpływ jako nacisk (pokonywanie oporu)

Wpływ społeczny jako nacisk (pokonywanie oporu).

Wpływ a władza. Wpływ niewładczy. Władza jako szczególna forma wpływu (zdolność uzyskania posłuchu, możliwość narzucania i egzekwowania woli, wyposazenie w sankcje).

Zróżnicowanie przesłanek wpływu – jako oddziaływania skutecznego.

Pokonywanie (przewyciężanie) oporu. Skala nacisku: uprzedzanie oporu (oddziaływanie zapobiegawcze); przełamywanie barier, przekształcanie oporu we współdziałanie; rozbrajanie oporu; omijanie lub kanalizowanie (selektywne ukierunkowanie) czyjegoś oporu; tłumienie (dławienie) oporu; łamanie oporu; „łamanie ludzi”.

Wpływ oparty na zrozumieniu i aprobacie; wpływ oparty na przechytrzeniu; wpływ oparty na przymuszeniu; wpływ oparty na „usunięciu przeszkody”.

5. Opór

Analogie między „oporem materii” w działaniach technicznych a oporem w świadomości i aktywności ludzkiej – w sferze psycho- i socjotechniki. Złożoność źródeł i przejawów oporu w postawach ludzi. Przesłanki oporu w kontaktach społecznych: różnice, rozbieżności lub sprzeczność interesów, różnice mentalności, wiedzy, bariery komunikacyjne (niekompatybilność wzorów kulturowych, kompetencji, niejednakowy stopień zrozumienia, nieporozumienia, uprzedzenia negatywne rodzące brak zaufania, niechęć itd.), złe doświadczenia w kontaktach wzajemnych itd. itp.

Czynniki decydujące o szansach oporu lub pokonania oporu: bilans sił i potencjału stron, układ sił, sprawność poszczególnych stron oddziaływania, trwałość powodów do nieodwzajemniania zamiarów i oczekiwań.

Opór bierny i czynny – kryteria rozróżnienia; korekta wyobrażeń potocznych. Błądność utożsamiania wszelkich taktyk przystosowawczych i defensywnych (m.in. różnych form uniku, wykrętu lub obstrukcji) z biernością.

Skala oporu: (1) *inercja* (opór niezamierzony wynikający z nienawiązania kontaktu, z nienadążania za cudzymi inicjatywami i oddziaływaniami); (2) *zaznaczanie dystansu* (z powodu nieufności, poczucia obcości itp., z intencją uniknięcia kontaktu i towarzyszących mu zobowiązań); (3) *zawołowana odmowa asekuracyjna* (unik) – niewyraźność (zagadkowość) reakcji; dwuznaczność lub wręcz przewrotność zachowań i wypowiedzi; wykręt, jego formy przewrotne; zamaskowana obstrukcja, sabotaż; (4) *sprzeciw* (ekspresja dezaprobaty, demonstracyjna odmowa poparcia (zdystansowanie lub

odcięcie się); protest; czynne przeciwdziałanie – od próby zablokowania po próbę odwrócenia, społecznego wymuszenia zmiany postanowień i rozpoczętych działań.

6. Formy oporu społecznego

Opór *społeczny* - jego istota, struktura i przejawy.

Żywiłowy opór symultaniczny (zbieżność typowych zachowań zbiorowych) a opór społeczny (świadoma, celowa koordynacja działań opornych).

Typowe formy oporu społecznego: akcje protestacyjne, rewindykacyjne, akty solidarności; ruch oporu (w stosunku do władzy kolonialnej, okupacyjnej); nielegalne i na w pół legalne inicjatywy i organizacje kontestacyjne, alternatywne; obywatelskie nieposłuszeństwo.

Istota obywatelskiego nieposłuszeństwa: zorganizowany opór społeczny w imię dobra publicznego, nadrzędnych zasad moralnych, elementarnych i uniwersalnych praw człowieka; społeczne wymuszanie praworządności w postępowaniu władzy prawowitej; „przywoływanie do porządku” lub „odwoływanie” władzy nieprawowitej lub tracącej mandat społeczny.

7. Sterowanie społeczne

Specyfika sterowania jako wpływu ciągłego polegającego na zaprogramowaniu, kontroli i modyfikacji funkcjonowania obiektu.

Wyróżniki i mechanizm sterowania *społecznego*.

Specyfika sterowania w walce, w konsolidacji, w rządzeniu.

Kierowanie zewnętrzne i wewnętrzne. Sterowanie "energetyczne" i "informacyjne" (oddziaływanie na sytuację innych, ich byt a oddziaływanie na ich świadomość).

Specyfika sterowania w społeczeństwie masowym – sterowania gospodarką (produkcją, wymianą, podziałem, konsumpcją); sterowania świadomością społeczną i zachowaniami zbiorowymi.

Wyróżniki treści i formy sterowania *politycznego*.

8. Sterowanie egzystencjalne. Inżynieria społeczna

Sterowanie warunkami egzystencji (istnienia, przetrwania) określonych zbiorowości i układów społecznych. Pośrednie i bezpośrednie formy uzależniania i „warunkowania”.

Władza dyscyplinarna (władza wymuszenia posłuchu, sankcjonowania panującego ładu) a *biowładza* (władza nad warunkami i możliwością istnienia podmiotów podporządkowanych) – wg koncepcji Michela Foucault.

Inżynieria społeczna. Rodowód i tradycje „inżynierskiego” podejścia do sterowania procesami społecznymi. Domena wzorców inżynierii: technokratyzm, menadżeryzm, „aparaczkowska” mentalność i styl działania. Granice sterowności układów społecznych. Złożoność sterowania społecznego w porównaniu ze sterowaniem układami technicznymi, urządzeniami mechanicznymi i elektronicznymi: większa nieprzewidywalność i niekontrolowalność obiektów oddziaływać; napięcie między odrębnością a integracją. Popperowska krytyka inżynierii społecznej. Inżynieria totalna oraz selektywna.

9. Sterowanie za pośrednictwem norm społecznych i autorytetu

Normy społeczne jako instrument kontroli i nacisku. Typowa budowa normy: nakaz lub zakaz, ew. uzasadnienie, sankcja. Rodzaje sankcji: sankcje pozytywne (zachęty), sankcje negatywne (zagrożenia oraz zrealizowane dolegliwości i straty. Skuteczność poszczególnych rodzajów sankcji i ich kombinacji.

Rodzaje norm społecznych: obyczajowe, zwyczajowe, moralne, estetyczne, poznawcze, prawne, polityczne. Specyfika i gatunkowa niejednorodność norm politycznych. Typy sankcji charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów norm. Normy ideologiczne jako *metanormy*. Normy prawne jako wyraz i sankcja dla rozmaitych norm społecznych (religijnych, moralnych, obyczajowych, politycznych).

Sterowanie zewnętrzne: Presja wymagań społecznych i opinii społecznej (środowiskowej, publicznej).

Dwojaki charakter sterowania społecznego: przez wymuszenie (podstępem, przymusem lub przemocą) lub przez wzbudzenie pozytywnej motywacji.

Metody wymuszania: Mechanizm nagród i kar; „kija i marchewki”. Wykorzystanie konformizmu grupowego, „instynktu stadnego”, psychologii tłumu.

Dwa źródła pozytywnej motywacji do posłuchu lub poparcia: przekonanie lub siła autorytetu („wiara i posłuch na kredyt”).

Sterowanie zewnętrzne poprzez wykorzystanie autorytetu. Autorytet norm społecznych, instytucji, osobistości publicznych. Podłoże, tytuł do autorytetu, przejawy autorytetu.

Sterowanie wewnętrzne: Siła internalizacji norm i powinności. Sumienie jako czynnik samokontroli. Oddziaływanie sumienia na decyzję o działaniu, przebieg i kontynuację działania, samoocenę z dystansu po zakończeniu lub przerwaniu działania.

II. KOOPERACJA. TYPOLOGIA METOD DZIAŁANIA. ZWIĄZEK MIĘDZY TYPEM KOOPERACJI A DOBREM METOD DZIAŁANIA

10. Typy kooperacji podmiotów polityki

Prakseologiczne pojęcie kooperacji (współdziałania): jednostronnie lub obustronnie zamierzony spłot działań, w którym działanie jednego podmiotu wpływa na przebieg i rezultaty działań drugiego podmiotu.

Kooperacja pozytywna, konstruktywna (współpraca) i negatywna (destrukcyjna).

Istota kooperacji pozytywnej: osiąganie własnej i ew. wspólnej korzyści dzięki uzgodnieniu wysiłków, efekt synergii (zwiększenie rezultatów w porównaniu ze sprawnością i wydajnością działania „na własną rękę” lub „wbrew innym”). Przejawy: pomoc, wsparcie w dążeniu do wspólnych celów. Przykłady: opieka, przyjaźń, pomoc, sojusz, solidarność czynna itp.

Formy kooperacji pozytywnej. Różnica między współdziałaniem podmiotów odrębnych a wspólnym działaniem zespołowym lub zbiorowym w ramach złożonego podmiotu zintegrowanego.

Istota kooperacji negatywnej: osiąganie sukcesu i własnej korzyści za cenę niepowodzenia i strat innych podmiotów – współuczestników sytuacji. Przejawy: przeszkadzanie i utrudnianie lub szkoderanie ze względu na sprzeczność interesów i dążeń.

Typy kooperacji negatywnej: współzawodnictwo (rywalizacja, konkurencja), walka, wojna. Różnica w sposobie i skutkach działania – odpowiednio: zwycięstwo dzięki własnej wyższej sprawności (formuła konkursu, wyścigu); dzięki aktywnemu i bezpośredniemu przeszkadzaniu przeciwnikowi, osłabianiu jego sił własnym działaniem, zmniejszaniu jego sprawności i determinacji; korzyść osiągnięta kosztem destrukcji, działaniom zagrażającym istnieniu wroga.

Względność rozgraniczeń; sytuacje „mieszane” (współpraca w jednej dziedzinie, współzawodnictwo lub walka w innej). Paradoksalne formy kooperacji: pomaganie przez przeszkadzanie (utrudnianie), przeszkadzanie lub szkoderanie za pośrednictwem pomocy.

Czynniki i okoliczności decydujące o charakterze kooperacji: obiektywne podłoże społeczno-ekonomiczne i polityczne (relacja między interesami podmiotów, układ sił, biegunowo-antagonistyczny lub pluralistyczny model stosunków politycznych); archetypy cywilizacyjne i kulturowe (tradycje i wzorce kulturowe współżycia podmiotów odmiennych i niesprzymierzonych); nastawienia subiektywne (wyobrażenia, stereotypy, uprzedzenia, skłonności naturalne i wrodzone lub wpojone).

Typ kooperacji a predyspozycje i preferencje dla określonych metod sterowania.

11. Formy i metody forsowania własnych interesów i woli

„Czyste” metody pokonywania oporu, czyli nacisku: perswazja, manipulacja, przymus, przemoc.

Dwa typy socjotechniki: sterowanie innymi przez ich upodmiotowienie oraz sterowanie oparte na uprzedmiotowieniu. Socjotechnika „mięka” i „twarda” (kryterium: zbliżenie lub konfrontacja).

Cechy charakterystyczne poszczególnych metod sterowania: perswazji, manipulacji, przymusu, przemocy. Formy, techniki i typowe środki oddziaływania; koszty społeczne, koszty energetyczne i moralne dla podmiotu działania.

Różnice i podobieństwa między poszczególnymi metodami sterowania: między perswazją a manipulacją, między przymusem a przemocą, między manipulacją a przymusem itd.

Zastosowanie metod w czystej postaci i w postaci mieszanej (splot elementów perswazji i manipulacji, manipulacji i przemocy itd.). Przykłady metod „kombinowanych”: splot perswazji, sugestii, manipulacji i przymusu w reklamie i propagandzie; *terror* jako konglomerat podstęp, przymusu i przemocy (w formach fizycznych, psychicznych, rytualnych i symbolicznych); działanie *non violence* jako zespolenie elementów sugestii, przymusu moralno-psychicznego i podstęp.

Kryteria atrakcyjności i bilans efektywności poszczególnych metod nacisku.

Porównanie metod i analiza ich wzajemnych sprzężeń.

12. Uwarunkowania typów kooperacji i preferencji dla określonych metod działania

Społeczne, kulturowe i ustrojowe ramy współlistnienia, współżycia i kooperacji.

Czynniki sprzyjające predyspozycjom do współdziałania lub rywalizacji albo konfrontacji. Ekonomiczne, mentalne i moralne podłoże dążeń do konsensu, sojuszu lub kompromisu, do współzawodnictwa, do walki, do wojny.

Okoliczności forsowania własnych partykularnych interesów i narzucania swojej woli kosztem interesów, bezpieczeństwa i godności innych: sprzeczność interesów; kolizja dążeń; subiektywna konfliktowość – przeciwstawność wartości, symboli, zasad, uprzedzenia i ich konsekwencje: gotowość do działań agresywnych i destrukcyjnych, na szkodę drugiej strony.

Kulturowy i ustrojowy kontekst zjawiska: specyfika sterowania i samosterowania w społeczeństwie otwartym i zamkniętym; w ładzie przedstawień zbiorowych, w porządku monocentrycznym i policentrycznym; w porządku demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym.

Korelacja między typami stosunków politycznych, typami kooperacji oraz preferencją dla określonych metod sterowania (nacisku).

III. REPERTUAR JEDNORODNYCH METOD I TECHNIK WPŁYWU

13. Perswazja

Zawężone rozumienie perswazji (w porównaniu z pojęciem szerokim – utożsamieniem perswazji z wszelkim „niesiłowym” wywieraniem wpływu, nakłanianiem).

Istota perswazji (w sensie ścisłym): wywieranie wpływu przez porozumienie z obiektem oddziaływań, zjednywanie ludzi.

Odmiany perswazji: intelektualna i emocjonalna.

Perswazja *intelektualna*: próba przekonania partnera-oponenta, przez poszerzenie jego wiedzy i wyobraźni rzetelnie przekazaną informacją, zastosowanie argumentacji logicznej, uświadomienie mu własnego (partykularnego) oraz wspólnego interesu w proponowanych rozwiązaniach.

Perswazja *emocjonalna*: odwoływanie się do uczuć łączących nadawcę i odbiorcę, do zaangażowania emocjonalnego we wspólne dobro, do inteligencji emocjonalnej odbiorcy, a zwłaszcza do jego empatii (zdolności zrozumienia uczuć i intencji nadawcy). Przejawy: prośby, wezwania, apele, retoryka patosu i wzruszeń.

Atrybuty perswazji: oddziaływanie stymulujące podmiotowość odbiorcy, otwarte – uświadamiane przez partnera, zakładające wzajemność (wzajemne zaufanie, życzliwość, nastawienie na zrozumienie

intencji, sposobu myślenia, przeżyć i wrażliwości drugiej strony, wymianę informacji) i poddanie się nadawcy kontroli ze strony odbiorcy, dobrowolność poparcia lub posłuchu.

Związek perswazji z dialogiem, negocjacyjnym sposobem uzgadniania stanowisk, kompromisem. Moralne walory i społeczna funkcjonalność metod perswazyjnych.

14. Podstęp (manipulacja)

Podstępne sterowanie innymi - poza ich świadomością, a w każdym razie poza kontrolą. Znaczenie czynnika nieświadomości lub dezorientacji lub niepewności lub ograniczenia wyboru i samodzielności. Manipulacja informacją, manipulacja emocjami, manipulacja sytuacją.

Manipulacja komunikacyjna (kontaktowa) a manipulacja okrężna (regulacyjna, "reżyserska").

Przewaga taktyczna jako atut w manipulacji. Czynniki przewagi taktycznej: uprzedzanie cudzych posunięć, zaskakiwanie, zwodzenie, krępowanie, sytuacyjno-manewrowe formy wymuszenia.

Złożoność moralnej oceny manipulacji - kryterium intencji, sposobu działania oraz skutków; znaczenie kontekstu okoliczności.

15. Przymus

Istota przymusu: nakłanianie do posłuchu przez wymuszanie, tzn. zniechęcanie, paraliżowanie lub łamanie oporu grożącymi dolegliwościami lub zastosowaną siłą. Różnica między przymusem a przemocą.

Przymus *prawowity* a przymus *bezprawny* (w działaniach samowolnych i przestępczych).

Przymus *opiekuńczy* – stosowany przez państwo w interesie obywateli, w imię zaspokojenia potrzeb zbiorowych, bezpieczeństwa publicznego i powszechnego, zasad współżycia społecznego; przez instytucje i podmioty procesu wychowania i kształcenia (np. przymusowe szczepienia; przymus leczenia chorób społecznych; powszechny obowiązek szkolny; powszechny obowiązek obrony; powszechne zobowiązania podatkowe; dyscyplina szkolna; kary wychowawcze; kary za wykroczenia drogowe). Przymus opiekuńczy jako przejaw „władzy dyscyplinarnej”. Przejawy przymusu opiekuńczego: zakazy i działania profilaktyczne oraz prewencyjne, działania egzekucyjne, działania represyjne (karne).

Przymus *zaborczy* – jako narzędzie zawłaszczania dóbr.

Przymus *bezpośredni* (np. użycie siły w policyjnych akcjach porządkowych i pacyfikacyjnych, egzekucja karno-skarbowa itp.).

Przymus *pośredni* (zagrożenie dolegliwością, stratą).

Okoliczności przechodzenia od przymusu pośredniego do bezpośredniego. Okoliczności bezwarunkowego zastosowania przymusu bezpośredniego.

Szantaż jako forma przymusu pośredniego. *Szantaż emocjonalny*. *Szantaż ekonomiczny*.

Przymus *fizyczny*, *administracyjny*, *ekonomiczny*, *moralno-psychiczny*.

Dozowanie zagrożeń i dolegliwości w ramach przymusu opiekuńczego.

Dynamika zjawiska: Okoliczności i przejawy przerastania przymusu w przemoc – żywiołowego lub zaplanowanego.

16. Przemoc

Istota przemocy: oddziaływanie destrukcyjne (powodujące trwałe, na ogół nieodwracalne szkody, straty, cierpienia), zagrażające istnieniu danego podmiotu lub układu społecznego – tzn. zakłócające lub paraliżujące jego funkcjonowanie lub powodujące rozkład albo zniszczenie.

Związek przemocy – jako metody oddziaływania – ze zjawiskiem agresji w życiu społecznym.

Okoliczności społeczno-historyczne rodzące zapotrzebowanie na przemoc sprzyjające – stwarzające pokusę i zachętę dla stosowania przemocy.

Przemoc: cel czy środek? Intencje i kalkulacje towarzyszące stosowaniu przemocy. Przemoc *reaktywna* (odpowiedź na wyzwanie i zagrożenie, odwet); przemoc *kompensacyjna* (przejaw i konsekwencja agresji frustracyjnej, najczęściej wymierzonej przeciw obiektom zastępczym i przypadkowym); przemoc *rywalizacyjna* (przejaw patologii gier, współzawodnictwa i konfliktów – „po trupach do celu”); przemoc *fetyszystyczna* (zaspokajanie samoistnych potrzeb sadystycznych); przemoc *instrumen-*

talna (narzędzie osiągania własnych korzyści, stosowane również bez emocji i wyszukiwania racji wyższych); przemoc *ideologiczna* (ekspresja emocji negatywnych i realizacja celów wynikających np. z ideologii nienawiści rasowej, religijnej lub klasowej).

Funkcje przemocy: przemoc wroga, w tym *zaborcza* oraz przemoc zastosowana w *samoobronie* – w celu obez władnienia i rozbrowienia agresora (przykład: sportowe techniki samoobrony; działania partyzanckie lub operacje armii regularnej w walce narodowowyzwoleńczej bądź w wojnie obronnej).

Cele przemocy zaborczej: podporządkowanie (wyzysk, ucisk, zniewolenie); grabież; trwałe osłabienie przez okaleczenie (przykład: wojny prewencyjne w imię utrzymania hegemonii); unicestwienie (eksterminacja) – polityka pogromów, rzezi i czystek rasowych, etnicznych, religijnych; polityka ludobójstwa.

„Racjonalizacja” przemocy w polityce nazistowskiej i stalinowskiej: zespolenie grabieży, wyzysku i eksterminacji.

Odmiany przemocy wyróżnione ze względu na rodzaj zastosowanej siły destrukcyjnej i rodzaj skutków zagrażających cudzemu bezpieczeństwu: przemoc *fizyczna*, *psychiczna*, *ekonomiczna*. Cechy przemocy fizycznej oraz ekonomicznej (destrukcyjne uderzenie w źródła zasilania układu społecznego, źródła utrzymania określonych grup społecznych lub jednostek).

Przejawy przemocy psychicznej: totalitarna indoktrynacja (pranie mózgów); represywne kampanie propagandowe, w tym rytualne nagonki reżymowe; *mobbing* w zakładach pracy i szkołach; „fala” w jednostkach wojskowych.

Przemoc *symboliczna*. Przemoc *rytualna*.

Spirala przemocy w konfliktach społecznych: istota, czynniki wymuszające eskalację przemocy (destrukcyjną licytację) oraz utrudniające jej przerwanie (*perpetuum mobile* w konflikcie).

Materialne i moralne koszty stosowania przemocy – koszty ofiary, jak i prześladowcy. Warunki efektywności i ograniczenia efektywności lub w ogóle możliwości stosowania przemocy.

IV. SYNDROMATYCZNE FORMY DZIAŁANIA (Sploty metod „czystych” gatunkowo)

17. Sugestia – posiłkowa forma wywierania wpływu

Dosłowne znaczenie słowa: podpowiedzi, podszepty, inspirowanie.

Istota sugestii (w znaczeniu socjotechnicznym, a nie medycznym => hipnoza): „naprowadzanie na właściwą drogę” za pośrednictwem bodźców co najwyżej częściowo kontrolowanych przez odbiorcę. Cecha charakterystyczna: sugestywność sygnałów niewyraźnych, niedopowiedzeń itp.

Sugestywność przekazu i samego nadawcy. Podatność odbiorców na sugestię.

Repertuar sposobów i środków sugestii:

Sugestia jawna (dyskretna, powściągliwa lub natrętna) oraz ukryta.

Sugestia bezpośrednia oraz pośrednia (wymowna powściągliwość lub dwuznaczność, zaniechanie, zaznaczenie dystansu, rozmyślna przesada *in plus*, *in minus*).

Odmiany sugestii. Sugestia poznawcza (pomoc w myśleniu, podsuwanie informacji, stymulowanie przemyśleń). Sugestia emocjonalno-bodźcowa – wywoływanie określonych wrażeń, skojarzeń, wyobrażeń, przeżyć, nastrojów. Domena komunikacji pozawerbalnej oraz psychologicznych efektów retoryki. Sugestia praktyczna (behawioralna) – inspirowanie konkretnych decyzji, zachowań i działań. Wywoływanie dążeń, uświadamianie oczekiwań, okazji i pokus; podpowiadanie celów; podsuwanie pomysłów i rozwiązań; dyskretne kanalizowanie cudzych działań, usuwanie przeszkód, eksponowanie zachęty.

Intencje i skutki zastosowania: sugestia pomocna oraz złośliwa.

Status sugestii w działaniu politycznym: posiłkowa forma wywierania wpływu (wspierająca podstawowe metody działania lub zastępująca środki działania perswazyjnego, podstępnego, przymusowego, wiolencyjnego).

Sprzężenie sugestii z „czystymi metodami” sterowania. Sugestia perswazyjna. Sugestia podstępna, manipulacyjna (najczęściej „falszywa”). Sugestia jako wsparcie i oprawa dla przymusu. Sugestia wiolencyjna (agresywna).

18. Terror

Przemoc jako cel sam w sobie a przemoc jako narzędzie osiągnięcia celów właściwych.

Terror jako szczególna – wyjątkowo brutalna, demonstracyjna i „wszechogarniająca” – forma przemocy. Zasadnicza funkcja terroru: łamanie oporu przez zastraszenie; wymuszanie posłuchu... przez zastosowanie przemocy. Terroryzowanie społeczeństwa i własnych zwolenników sprzężone z eliminacją przeciwników.

Socjotechniczny status terroru: konglomerat podstępu, przymusu i przemocy. Manipulatorskie elementy terroru: sztuczne sterowanie selekcją społeczną, paraliżowanie podmiotowości grup i jednostek podlegających władzy nad życiem i śmiercią.

Terror wywrotowy ugrupowań ekstremistycznych – radykalnych społecznie, separatystycznych, fundamentalistycznych. Terror państwowy – rewolucyjny, kontrewolucyjny (np. szwadrony śmierci, pacyfikacyjna eskalacja przemocy), okupacyjny.

Funkcje terroru: pragmatyczne (w walce z przeciwnikami, w walce o zdobycie i utrwalenie władzy, w wymuszaniu posłuchu, w realizacji praktycznych celów w rządzeniu) oraz ideologiczne (rytualne).

Granice efektywności terroru. Koszty zastosowania terroru: koszty własne działającego, koszty ponoszone przez ofiary oraz koszty społeczne.

19. Terroryzm

Terroryzm jako „manipulacja lękiem”, sugestywna mieszanka przymusu, podstępu i przemocy.

Związek terroryzmu z ekstremizmem ideologiczno-politycznym (ultraradykalizm prawicowy i lewacki, fundamentalizm religijny, szowinizm narodowy, wojujący „podziemny” rasizm itp.). Odmiany ugrupowań terrorystycznych: wywrotowe, rewolucyjne, narodowowyzwoleńcze, separatystyczne.

Typowy repertuar działań terrorystycznych: spektakularne zamachy, działania skrytobójcze, akcje wymuszenia (np. wzięcie zakładników, szantaż zagrożeniami ekologicznymi itp.).

Przesłanki i ograniczenia efektywności akcji terrorystycznych.

Status przemocy w działalności terrorystycznej: Przemoc ideologiczna? Fetyszystyczna? Instrumentalna?

Terrorysta: bojownik, gangster czy dewiant? Spory ideologiczne, nadużycia propagandowe i dylematy etyczne w ocenie motywacji działalności i intencji konkretnych działań.

20. Socjotechnika „non violence”

Istota oddziaływania *non violence* - nieperswazyjnego, niemanipulacyjnego i pozbawionego elementów przemocy: wywieranie nacisku (i wręcz przymusu) psychologiczno-moralnego.

Związek socjotechniki *non violence* z doktryną i praktyką *obywatelskiego nieposłuszeństwa*.

Dwojaki zastosowanie tej socjotechniki: w kierowaniu opartym na autorytecie (lub w życzliwym nacisku o intencjach opiekuńczych nie wspartym autorytetem) oraz w rozmaitych okolicznościach oporu, sprzeciwu i protestu społecznego, samoobrony zbiorowości upośledzonych i zagrożonych w swej egzystencji (sztuka przetrwania). Opór społeczny (protest i przeciwdziałanie) w warunkach ekstremalnych: ucisku narodowego i kolonialnego, represyjnego i uzurpatorskiego systemu rządów. Zbrojne i niezbrojne formy ruchu oporu.

Zastosowanie (i nadużycie) metod oporu społecznego w żywiolowym lobbingu na rzecz interesów partykularnych w porządku demokratycznym.

Pokonywanie silniejszych (mających przewagę fizyczną, militarną, ekonomiczną itd.) siłą wartości. Schemat literacki: Kreon i Antygona.

Non violence jako splot nacisku perswazyjno-sugestyjnego, podstępnego i przymusowego, z dominantą przymusu moralno-psychicznego.

Korekta stereotypu: wyrzeczenie się i potępienie przemocy fizycznej w obronie i w walce o prawa, rezygnacja z odwetu; natomiast zastosowanie elementów przymusu fizycznego (np. w pikietach, blokadach) oraz przemocy psychicznej i symbolicznej (np. w bojkocie, ataku przeciw symbolom).

Strategiczne i taktyczne założenia socjotechniki *non violence*: Odmowa posłuchu + izolacja + podważenie morale i dezintegracja podmiotu władzy (dominacji, panowania) => od unieważnienia decyzji, działań i rozwiązań wywołujących sprzeciw społeczny, poprzez delegitymizację, zakwestionowanie stosunku władzy, podważenie przewagi, aż po rozbrojenie pierwotnie silniejszego prześladowcy.

Przesłanki skuteczności (co jest siłą słabszych i bezbronnych; granice siły i "pięty achillesowe" podmiotów stosujących przemoc).

Repertuar form bojkotu, protestu i przymusu moralno-psychicznego w aktach i trwałych ruchach kontestacji, rewindykacji, emancypacji społecznej. Analiza prototypów historycznych (Gandhi, Martin Luther King) i przykładów współczesnych.